

МОГУЋНОСТИ, ОГРАНИЧЕЊА И ПРАВЦИ РАЗВОЈА СЕОСКОГ ТУРИЗМА У БАЧКОЈ

POTENTIALS, LIMITATIONS AND TRENDS OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN BAČKA

Угљеша Станков*, Вук Гарача*

РЕЗИМЕ: Бачку, као једну од три географско-историјске целине Војводине, одликују бројне могућности за развој туризма у руралним просторима. Главне могућности природне средине чине плодна равница, Дунав, Тиса и њихове притоке, култивисани биљни и животињски свет. Природне услове прожимају шаролике културне вредности различитих народа, сеоска архитектура и рурални амбијенти. Исто-времено делује велики број ограничавајућих фактора спречавајући значајнији развој сеоског туризма. На основу могућности и ограничења, односно могућих типова туристичких искустава у поједеним руралним просторима Бачке могуће је издвојити пет главних модалитета будућег туристичког развоја: аутентично рурално-туристичко искуство на салашима, делимично рурално-туристичко искуство у сеоским насељима, интензивно манифестациони рурално-туристичко искуство, неаутентично рурално-туристичко искуство псеудоруралних амбијената и комбиновано туристичко искуство руралних амбијената.

Кључне речи: Бачка, сеоски туризам, могућности, ограничења, правци развоја

ABSTRACT: Bačka, as one of three geographical and historical parts of Vojvodina, has various potentials for tourism development in rural areas. Natural values of Bačka, can be significant rural tourism attractions of this area, especially fertile plain, Danube and Tisa with tributaries and rich flora and fauna. At the same time, there are large number of limitation factors that slow down rural tourism development. According to all these possibilities and limitation factors, five main models of rural tourism development can be specified: authentic tourist experience at szalash, particular tourist experience in villages, intensive tourist experience of rural events and manifestations, not authentic tourist experiences of pseudo rural attractions, and complex tourist experience in rural areas.

Key words: Bačka, rural tourism, potentials, limitations, trends of development

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад

УВОД

Бачка је друга по величини географско-историјска целина у Војводини. То је највећи и за пољопривреду најпогоднији простор у Србији и представља прави синоним ратарске производње. Дуж граничних простора Бачке протичу две значајне међународне реке, Дунав и Тиса. Истовремено, ово је подручје које насељава велики број националности. Свака од њих својом културом и традицијом допринео је формирању занимљиве слике овог простора. Старе сеоске куће, салаши, цркве и други сакрални објекти, често су били грађени под утицајем различитих градитељских стилова. Са друге стране, народно стваралаштво различитих народа утицало је на стварање специфичности одређених руралних целина Бачке.

Предмет овог рада чине могућности за развој сеоског туризма у Бачкој, уз истовремено наглашавање кључних ограничења овог развоја. Циљ рада је да се, издвоје могућности које ће карактерисати будући туристички развој села Бачке.

МОГУЋНОСТИ ПРИРОДНЕ СРЕДИНЕ РУРАЛНОГ ПРОСТОРА

У погледу рељефа Бачка представља изразито равничарски простор смештен у Панонском басену, који се својом лакоом проходношћу издваја између Алпа, Динарида и Карпата. На територији Бачке налази се неколико мезорељефних целина: Бачка (Суботичка или Суботичко-хоргошка) пешчара, Бачка и Тителска лесна зараван, алувијалне терасе и алувијалне равни.

На први поглед се може закључити да геоморфолошки облици немају значајнију вредност на подручју Бачке. Из ове констатације могао би се искључити Тителски брег, као најмаркантнија целина Бачке, и поједини локалитети геонаслеђа мањег значаја. У целини посматрано, геоморфолошке вредности Бачке се не одликују привлачним естетским особинама, јер се не издвајају својом монументалношћу, те су теже уочљиви у простору. Куриозитетна вредност такође није предност овог простора, јер истих и сличних геоморфолошких облика има, како у ближој околини, тако и на ширем простору.

На основу наведеног, може се рећи да се сеоски туризам на подручју Бачке не може заснивати на рељефним карактеристикама, како је то случај и другим деловима наше земље. Међутим, гледајући равничарски рељеф као природну целину, могу се уочити опште туристичке вредности равничарског терена. Пре свега, равница је привлачна за људе који у свом месту сталног боравка не сусрећу са истим или сличним рељефом. Равничарски терен је врло погодан за практиковање спортско-рекреативних активности, чије је упражњавање олакшано због малих нагиба терена. Пешачење и бициклизам, као најраспрострањеније спортско-рекреативне активности на путовањима, могу се промовисати као важне активности у оквиру сеоског туризма.

Туризам валоризује и нематеријалне вредности простора. У том смислу, равницу као дестинацију сеоског туризма треба посматрати и ван њених физичких оквира. Слобода духа, неспутаност, ширина, бескрајност, мир, само су неке од подсвесних асоцијација које се везују за равницу. Поменуте асоцијације треба користити приликом стварања туристичко-менталних слика Бачке. Са квалитетно изграђеном укупном туристичко-менталном сликом Бачке (ћермови, салаши, коњи), свака сеоска туристичка дестинација у старту би имала релативно надграђен (обогашен) сеоски туристички производ.

Бачка располаже водотоковима који се могу значајније искористити у развоју сеоског туризма. Највећу вредност имају две међународне реке Дунав и Тиса, мања језера и бање.

Дунав има највећи значај за развој и употпуњавање понуде сеоског туризма. Овај речни ток карактеристичан је по низу особености које омогућавају упражњавање више туристичких активности. Ради се о речним рукавцима и мртвајама, богатој хидрофилној вегетацији са добрим предиспозицијама за лов и риболов; многобројним меандрима које доприносе атрак-

тивности пејзажа, речним адама погодним за риболов, излетничка кретања и рекреативно-одмаралишне активности (због присуства викенд насеља и рибарских кућа) (Ромелић, Ђурчић, 2001).

Тиса је река са једном од најдужих рекреативних традиција у нашој земљи. Уз обалу се налазе солидне, добро уређене и посећене плаже (Ромелић, Ђурчић, 2001). Ово стање било је нарушено последњих година услед великих загађења. За Тису је карактеристичан природни феномен који се може искористити и у понуди села која се налазе покрај ове реке. Ова река је скоро једино уточиште прастаре врсте инсекта Тиски цвет (*Palingenia longicauda*), која се на доњем току Тисе масовно роји средином јуна, што представља једну од најлепших природних појава у Војводини.

Криваја је најзначајнија река која целим током тече кроз Бачку. Значајне су и десне притоке Тисе - Чик и Јегричка. Посебно се истиче систем канала Дунав-Тиса-Дунав. Каналска мрежа у перспективи представља битан атрактивни потенцијал јужне половине Бачке. Сеоска насеља у близини каналске мреже значајније би могла искористити атрактивности канала.

Са туристичког аспекта најзначајнија језера представљена су групом језера на северу Бачке коју чине Палић, Лудош, Крваво, Слано и Келебијско. Ова језера су у прошлости сачињавала пространо плитко језеро. Данас карактеристике језера имају само Палићко и Лудошко језеро, док су остала „језера“ у ствари плитке мочваре и станишта бројних птица. Палићко језеро је највише искоришћено у туристичке сврхе, у облику летњег купалишта, спортског и културног центра. Лудошко језеро, од 1977. године има статус мочваре од међународног значаја. Представља место где је регистровано 214 врста птица, од којих 140 врста чини природну реткост. Два поменута језера представљају значајну основу за развој сеоског туризма у овом делу Бачке, поготово туризма на салашима и ловачким кућама. Рекреативне (Палићко језеро), естетске и друге вредности ових језера формирају кључну компоненту понуде активности туристима приликом боравка у сеоским туристичким дестинацијама у околини.

За сеоски туризам интересантна су мања језера, од којих се издваја Тиквара код Бачке пананке, Јегричка бара код Жабља, Зобнатичко језеро код Бачке Тополе и Капетански рит северно од Велебита.

У Бачкој постоје мала вештачка језера чији тачан број није познат, јер већина насеља има једно или више таквих објеката. У највећем броју случајева, ова језера су настала ископавањем земље која се користила за производњу черпића, цигле и црепа. Међу већим вештачким језерима највише је језера рибњака. У Бачкој их има код Футога, Жабља, Бечеја, Деспотова, Руског Крстура, Бача, Српског Милетића, Свилојева, Колута и Велебита (Бугарски, 1987). Поменута језера имају локални значај и као таква могла би се искористити за риболов и рекреацију туриста који бораве на селу. Да би то било могуће, потребно је њихово уређење, изградња приступа, стаза, заклона и платформи за пецање.

Статус бање у Бачкој тренутно имају Јунаковић бања код Апатина, и бање у Кањижи и Палићу (Гвоић, 2006а). Поред наведених бања значајни термоминерални извори налазе се у Бездану, Бечеју и Темерину. У бањама у централној Србији, поред хотелског смештаја, карактеристично је постојање добре понуде приватног смештаја, док у Бачкој то није случај. Сеоска насеља у околини већих бања виде своју шансу у комбиновању сеоског и бањског туризма. У том правцу треба да се крећу и сеоска насеља у близини поменутих бања у Бачкој.

На основу наведеног, може се рећи да за разлику од карактеристика рељефа, воде Бачке представљају битну атрактивност у оквирима сеоског туризма. Ово се највише односи на подручја уз Дунав и Тису и поједине локалитете уз језера и бање. Са друге стране, остали делови (претежно централна Бачка) могу се претежно ослонити на водене објекте локалног значаја.

Аутохтони биљни свет Бачке, услед интензивног обрађивања земљишта сведен је на мала подручја поред водених токова и у заштићеним подручјима. Природну вегетацију Бачке чине пашњаци који подсећају на степу. Како је ова равница углавном разорана и култивисана, све је мање уочљива у простору. Више и боље се запажају шуме врбе, јове, тополе и друге биљке, по-

ред река и на влажном земљишту. Добром пошумљеношћу (багрем, четинари) одликује се Суботичка пешчара (Станковић, 2000).

Култивисана поља под пољопривредним културама дају пејзажу Бачке специфичан изглед. Карактеристична су поља пшенице и кукуруза централне Бачке, као и плантаже бресака и кајсија око Суботице. Поља црвене паприке око Бачке Паланке и Хоргоша јединствена су код нас, као и купушишта западно од Новог Сада, крај Футога и Бегеча.

На пространој равници Бачке живи више врста животиња и птица. Неке су интересантне за лов, али има и таквих које су законом заштићене. Бројношћу се истичу зец, срна, фазан и јајебица, које се и највише лове. У рекама, каналима и језерима Војводине има више врста риба, али је услед знатне загађености вода, улов у њима мањи. Најзначајнији риболовни ревири Бачке налазе се на Дунаву код Апатина, Богојева, Бачке Паланке и Новог Сада и на Тиси код Сенте и Титела (Томић, 2002).

Сеоско домаћинство или салаш не може да се замисли без присуства домаћих животиња. Живина по „шоровима“ до пре неколико деценија чинила је слику типичног војвођанског села. Поменуто слику допуњавала је крупнија стока на појилиштима у сеоским атарима. Животиње су се првенствено користиле за исхрану и као вуча при пољским радовима. Сеоско домаћинство није потпуно без животиња. Проналажење нове улоге животиња у домаћинству један је од циљева развоја сеоског туризма. Туристи из урбанизованих средина (поготово развијених земаља) имају мало контакта са домаћим животињама. У том смислу, сеоско домаћинство треба да располаже различитим врстама животиња. Посетиоцима треба омогућити близак контакт са врстама које се гаје у домаћинствима. Храњење живине, тимарење коња, сакупљање јаја, мужа крава само су неке од активности блиског контакта са животињама.

Ловни туризам у Бачкој и Војводини представљао је значајну ставку туризма осамдесетих година 20. века. Укопан приход од иностраног ловног туризма у 1982. години износио је 17% народног дохотка војвођанског туризма (Лашков, 1985). Почетком 21. века поново се кренуло ка развоју ове врсте туризма. У међувремену, тражња се окренула ка суседним државама, а јављају се и практични проблеми промета одстрелене дивљачи са земљама Европске уније. Ловна подручја налазе се у окружењу сеоских насеља, тако да се тежи повезивању ловног и сеоског туризма. Међутим, ово није правац у коме би се требало кретати. Ловни туризам се налази под све жешћом критиком организација за заштиту права животиња и њихово очување (Велика Британија, Француска). С једне стране ловни туристи доносе значајан девизни прилив, а с друге представљају мали сегмент тражње и имају специфичне потребе (пратиоци, опрема). Пред становницима села појавио би се проблем испуњавања тих додатних специфичних услова. Такође, највећа економска корист припала би ловачким удружењима и агенцијама које доводе туристе, а не становницима села. У том смислу, сеоске дестинације Бачке, требало би да се окрену другачијим, хуманијим видовима коришћења животиња. Ловни туризам требало би развијати на локалитетима где бројност дивљачи то захтева.

СЕОСКА НАСЕЉА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Бачка има релативно мали број насеља. Преовлађују велика, међусобно удаљена села, збијеног, панонског типа. Одликују се широким правим улицама, лепим кућама, пространим двориштима.

Долазак аустроугарских власти, и колонизација коју су спроводили, снажно је утицао на архитектуру. Села су премештана и реорганизована, као и границе атара. Војна власт прописала је „ушоривање“, које је подразумевало да куће буду сврстане у паралелне улице. Куће су биле грађене од набоја, челом на улицу, а дужином у дворишту. Биле су покриване трском или рогозом, ретко раженом сламом. Собе су биле ниске и мало укопане у земљу, са малим прозорима. Имале су две собе са кухињом између. Соба уз улицу је била гостинска, док је она иза кухиње

служила за свакодневни живот. Иза куће су биле просторије за стоку. Овај тип троделних кућа „на бразду“ је био најраспрострањенији. Касније су се градиле и куће „уз пут“ (дужа страна окренута ка улици, са две, три или више соба, капија поред куће или на средини) и куће „на лакат“ (Петровић, 1995; Томић, 1990).

Старе панонске куће имају карактеристичну физиономију, која се огледа кроз три карактеристична елемента: трем, фасада и забат. Трем је грађен по дужини куће уз двориште и то од 18. века. Накнадно додат трем, у околини Сомбора се назива потремак, а ако је грађен када и кућа гонак. Улична фасаду у ранијим периодима сачињавале су геометријске форме у плитком малтеру, око прозора и врата, са израженом соклом при дну фасаде. Барокни стил је донео маштовитију израду фасада са више цветних мотива, на уштрб геометријских форми. Забат, изграђиван је од различитих материјала, прућа, блата, дрвета или цигала. Врло су интересантни забати од дасака у Руском Крстуру, на које су додавани дрвени орнаменти, док се у насељима покрај Тисе јавља, такозвани сунчани забат (радијално поређане даске). Зидани забати прављени су у различитим стилевима, (барок, сецесија), а често је стављан лик патрона куће (између прозора, „баца“) и година градње куће (Петровић, 1995).

Сеоске куће су врло мало искоришћене за потребе туризма. Издавање соба, основна је карактеристика сеоског туризма у централној Србији. Поред издавања соба у сеоским кућама, потребно је реновирати старе објекте. То је посебно значајно када се има у виду да су села Бачке депопулациона подручја где постоји велики број неискоришћених кућа. Не треба искључити ни градњу нових објеката, наравно поштујући традиционалне архитектонске форме. На овај начин би се обезбедило да новоизграђени објекти буду архитектонски и визуелно уклопљени постојећи амбијент.

Поред пружања угоститељских услуга смештаја, врло интересантна могућност је коришћење сеоских кућа за пружање услуга хране и пиће у форми ресторана традиционалне народне хране, рибљих, ловачких и других врста ресторана, кафеа са организованим тематским вечерима инспирисаних народном музиком, фолклором и слично.

Трећа значајна улога сеоских кућа, огледа се у њиховој „изложбеној“, „експонатској“ функцији. Сеоске куће могу постати мали музеји са различитим поставкама експоната локалне културе и традиције. Свако село могло би да има свој музеј хране, вина, старих алата, занатских производа, археолошких експоната, галерије локалних уметника и слично. У том смислу, старе куће су идеалне за продавнице сувенира, занатских производа, али и за туристичке информативне центре.

Посебан тип смештаја у Бачкој чине салаши. Салаши функционално представљају делове насеља, а територијално се налазе изван њих.

Под појмом салаша се подразумевају грађевински објекти изграђени на обрадивом земљишту, који служе за смештај земљорадника, стоке и ратарских производа. Ови објекти су обично ограђени и уз двориште имају мањи пашњак, на којем „салашари“ напасају стоку (Бајић, 1974).

Поред индивидуалних салаша, могу се издвојити и групе салашарских насеља. Најгушћи распоред салаша јавља се у околини Сомбора, Суботице, Срборбрана, Бечеја и Новог Сада.

Салаш уређен за потребе туризма требало би да задржи свој стари изглед, али истовремено да испуњава све захтеве који се постављају у погледу категоризације.

Карактеристике сеоских насеља разликују се у различитим деловима наше земље. Карактеристике сеоских насеља чине кључни фактор од кога зависи варијанта сеоског туризма која се може развијати. Међусобно удаљена домаћинства у планинским крајевима и ушорена насеља Бачке пружају сасвим различит доживљај села. На ужем подручју Бачке, такође се могу издвојити одређене разлике, пре свега у физиономији објеката. Мора се инсистирати на очувању општих карактеристика, као и микрорегионалних специфичности како би Бачка очувала свој кључни атрактивни потенцијал сеоског туризма.

МАНИФЕСТАЦИОНЕ ВРЕДНОСТИ СА СЕОСКИМ МОТИВИМА И ЕТНО-ГАСТРОНОМСКЕ ВРЕДНОСТИ

Манифестације које се одржавају у селима Бачке најчешће се карактеришу етнографским, привредним и забавним мотивима. Поменути мотиви везују се за сеоски начин живота. Међутим, да би се нека манифестација сматрала делом понуде сеоског туризма није неопходно стриктно манифестовање поменутих мотива. Довољно је да манифестација одговара сеоском амбијенту и да појединим елементима комуницира са поменутиим окружењем.

Најзначајније етнографске манифестације у Бачкој су: „Дужијанца“, „Дани новог хлеба“, „Пчеса“, „Словачке народне свечаности“ и „Фестивал мађарског музичког и фолклорног стваралаштва“ (Томић и др., 2002).

Најзначајнија привредна манифестација која се одржава у селима Бачке је „Кобасицијада“ у Турији.

У оквиру понуде сеоског туризма могу се укључити разне спортске манифестације, обично аматерског карактера. Разни турнири у групним спортовима, на сеоским стадионима и пољанама, допринели би атрактивности боравка на селу. Посебно треба издвојити спортско-професионалну манифестацију „Зобантичке коњичке игре“. Комбиновање спорта и рекреације са забавом посебно је интересантно туристима. У том смислу издваја се манифестација „Лето на Тиси“.

Изузетно привлачна позоришна акција „Брод театар“, одиграва се у летњим месецима на рекама и каналима Војводине, када се на речном броду изводи за ту прилику постављена позоришна представа и музички програм. Поменути концепт могла би искористити сеоска аматерска позоришна друштва, како би се акција што више популаризовала. Имајући у виду густу каналску мрежу, ово би могло постати препознатљиво обележје туризма Бачке,

Посматрано у целини, манифестације имају велики значај за сеоски туризам. Манифестације са сеоским мотивима су вероватно најразвијенији, међу ретким облицима организоване туристичке понуде у оквирима сеоског туризма (Томић, 2001). Манифестације имају изузетну промотивну улогу. Поједина села су достигла општу препознатљивост захваљујући својим манифестацијама (Турија, манифестација „Кобасицијада“). Манифестације доприносе анимацији туриста приликом боравака и на непосреднији начин им приближавају етнографске и друге вредности села.

Сеоски туризам има врло наглашену културну функцију. Сеоска култура је матрица која обједињује материјалне и духовне вредности које сељак ствара током свог историјског развоја да би са њима обогатио своја знања, проширивао свој свет и производио емоционална искустава (Ђукић Дојчиновић, 1992). Сваки народ Бачке носи своје специфичности и културу која својом разноликошћу чини битну туристичку привлачност. Оно што се ређе помиње као туристичка вредност, поред специфичности сваког народа појединачно, је међусобна толеранција и суживот. Управо суживот великог броја народа на једном малом простору, представља праву куриозитетну туристичку вредност. Средина која омогућава миран живот и неометан развој различитих народа и вероисповести, свакако ће бити пријатна средина за боравак туриста. Нису само различитости и могућност суживота потенцијалне туристичке атрактивности. Управо прожимање културних вредности представљају предност Бачке. До прожимања долази у свим сферама живота, у исхрани, обичајима, музици и другим активностима. Све наведено утиче на специфични доживљај овог простора и стварање идентитета локалне припадности.

Народна ношња је део блага сваког народа и због тога треба да буде део понуде у оквиру сеоског туризма. Сваки народ у Бачкој донео је своје специфичности у одевању. Ипак, због климатских утицаја, уочавају се слични одевни предмети, карактеристични за све народе, као што су: прслук, кошуље, кожни капути, широке беле гаће, шубаре, дрвене клонпе и друго (Субић, 2003).

Верски обичаји су били врло заступљени код становника Бачке. Најраспрострањенији верски обред Срба православне вероисповести је слава или крсно име. Поред породичних слава и села имају своје славе, које прате бројна занимљива друштвена дешавања (избор црквеног кума, свечана литургија, вашари). Божић, Бадње вече и Ускрс се, као најзначајнији верски празници, јављају код највећег броја народа Бачке. То су уједно најзанимљивији верски празници који укључују бројне активности (припрема свечаних оброка, певање верских песама, маскирање деце, даривање слаткишима и воћем).

Етнографске вредности имају различите могућности укључивања у разне врсте туристичких кретања. Ипак, најприкладније представљање етнографских вредности је у оквиру сеоског туризма. Најзаступљенији вид представљања народне ношње је путем музејских поставки. Међутим, „оживљавање“ је много прихватљивији приступ, У том смислу, најзахвалније су манифестације са етнографским мотивима.

У етнографске вредности убрајају се и производи разних старих заната, који се могу представити у оквиру „сеоских музеја“, али би их у облику мањих „изложбених збирки“, могло имати свако домаћинство које се бави сеоским туризмом. Поједини традиционални алати би се могли користити и приликом помоћи у сеоским радовима (или њиховом симулирању), као би се што верније дочарао некадашњи начин рада.

Гастрономски производ Бачке, може и треба да прожима сваку врсту туризма на простору Војводине. Пословни, градски, транзитни, донекле бањски и религиозни туризам се могу прожети гастрономским специјалитетима Бачке. У оквирима сеоског туризма, гастрономска традиција долази до посебног изражаја.

Карактеристична јела заступљена у Бачкој су: хлеб од пшеничног брашна, јела од поврћа (пасуљ, кормпирача), јела од теста (резанци, ваљушци, кифлице, крофне, гибанице, разне пите, попара, цицвара, мамаљуга) и јела од меса (чорбе, паприкаши, шунка, кобасица) (Субић, 2003).

Поред служења традиционалних јела у сеоским домаћинствима, туристи се могу укључити и у њихово припремање. Понуда може укључивати, активно припремање дневних оброка, зимнице или месних прерађевина, или пасивно посматрање процеса припреме.

Други облик представљања гастрономских специјалитета је кроз понуду класичних и специјализованих ресторана (самосталних или у оквиру угоститељских објеката за пружање услуге смештаја). То је тип сеоског туризма само ако су јела или сировине набављене на селу. Само на тај начин сеоски становници могу имати економску корист, али и својеврсну промоцију свог базног производа, који је својом суштином везан за сеоску средину.

Следећи вид презентације сеоског начина исхране може се остварити кроз организовање манифестација које би у својој понуди укључивале и традиционалну исхрану (намирнице) или би чак биле инспирисана њоме („Кобасицијада“, „Купусијада“). У припремање хране за овакав тим манифестација, треба укључити што већи број становника села и оних који се примарно не би бавили сеоским туризмом.

У последње време, у привредно развијеним земљама, посебно су популарне пијаце органске хране. Свако село које би желело да развија сеоски туризам морало би да размишља у правцу организовања оваквих пијаца. Изградња пијаца органских производа покрај значајнијих домаћих и међународних путних праваца би била пожељна, као би се ова врста хране приближила путницима који не практикују сеоски туризам или су у транзиту. Наравно, овде су у предности села поред значајнијих путних праваца.

На основу наведеног закључује се да се етно-гастрономске вредности Бачке најбоље могу валоризовати путем туризма на селу. Ове вредности се састоје од материјалних и духовних компоненти. Нематеријална компонента се не може представити путем музејских поставки. Доживљавање, као најкомплекснији културни елемент туристичког кретања, могуће је остварити једино укључивањем у живот сеоског становништва. Због тога, сеоски туризам има незаменљиву улогу уколико се жели свеукупна валоризација етно-гастрономских вредности Бачке.

ОГРАНИЧЕЊА РАЗВОЈА СЕОСКОГ ТУРИЗМА

Постоје бројна ограничења која стоје на путу развоју сеоског туризма у Бачкој. Нека од њих представљају општа ограничења развоја туризма, док друга карактеришу сеоски туризам.

Ограничења материјалне основе за развој туризма су најизраженија. Постоји веома мали број адекватних угоститељских објеката за пружање услуга смештаја. Стање угоститељских објектима за пружање услуге хране и пића у погледу бројности и квалитета услуге и објеката је боље. У одређеним селима постоје угоститељски објекти са завидном традицијом и локалном препознатљивошћу. Ипак, мора постојати организован приступ приликом њиховог оснивања и пословања, који би ишао у правцу специјализације и пружања карактеристичне локалне понуде. Поред угоститељских објеката за пружање услуга смештаја, туристичко уређење и инфраструктура представљају најслабију карикату у оквирима материјалне основе туризма на селу. Непостојање опште и локалне туристичке сигнализације, бициклических стаза и шеталишта, амбијенталне расвете, али и основних санитарно-хигијенских објеката главна је карактеристика потенцијалних сеоских дестинација.

Материјална основа развоја туризма у сеоским дестинацијама, зависи од националних, покрајинских и локалних нивоа власти. Села у Бачкој не могу утицати на изградњу значајних саобраћајних праваца, али могу пуно урадити на свом уређењу. Уколико се налазе оправдања за изостанак туристичког уређења, слабо опште уређење села у Бачкој не може се пронаћи прихватљиво оправдање. Поједини покушаји уређења села у Бачкој, често су осуђени на неуспех, услед кампањских акција и каснијег недостатка одржавања. Истовремено, лична иницијатива и свест сеоских становника треба да буде на вишем нивоу, као би се остварио задовољавајући ниво уређења животне средине у селима Бачке.

Еколошка ограничења, односно ограничења која се односе на загађивање и деградацију природне средине, изражена су у појединим природним целинама у Бачкој. Најочљивије загађење се односи на водене површине у Бачкој. У загађењу предњачи канал Дунав-Тиса-Дунав, који се убраја у најзагађеније водене токове Европе. На Тиси се још осећају последице катастрофалног загађења. Загађење ваздуха јавља се као други видљиви фактор. Претежно се јавља у околини градова са развијеном индустријом и дуж путних праваца који пролазе кроз сеоска подручја. Најмање очљиво загађење, али за сеоски туризам веома значајно, је загађење земљишта (из ваздуха, воде и нестручном употребом хемијских препарата у пољопривреди). Загађено земљиште не може да служи за производњу здраве хране, која чини један од основних стубова сеоског туризма.

Туризам се често убраја у факторе који директно или индиректно утичу на нарушавање природне средине. Међутим, то није случај са сеоским туризмом. Ова врста туризма захтева здраву природну средину, а као једну од својих мисија поставља њено очување.

Економска ограничења у највећој мери су последица укупног стања привредног система земље. Међутим, у тренутној привредној ситуацији, може се констатовати да су она у великој мери последица организационих недостатака. Константно наглашавање значаја сеоског туризма, без преузимања организационих мера како би се тај значај на терену и потврдио, довео је до изостанка конкретне економске помоћи развоју сеоског туризма у Бачкој.

У групу специфичних економских ограничења може се сврстати ограничења по питању цене смештаја у сеоским домаћинствима. Познато је да су трошкови боравка у сеоским срединама нижи у односу на друге типове дестинација, што води ниској профитабилности сеоског туризма. Такође, ниска цена боравака може имати и негативну конотацију код потенцијалних посетилаца (јефтино, намењено за сиромашне, релативно досадно).

У оквиру социо-економских ограничења могу се навести ставови становништва о значају сеоског туризма као извору додатних прихода. Велики је проценат незаинтересованости, што је у највећој мери последица неупућености и неинформисаности становништва. Надлежне државне структуре не успевају да анимирају становнике руралних средина, или то чак ни не чине.

У оквиру демографских ограничења, треба рећи да су кључна ограничења старостна и образовна структура становништва. Дугогодишњи доминантни миграторни правац село – град, утицао је и на развој специфичних ограничења. Наиме, велики број домаћих туриста из урбаних средина има рођаке на селу или су и сами пореклом са села. Ова чињеница може деловати негативно на стварање туристичке потребе провођења годишњег одмора на селу.

Шаролика национална структура, како је већ наглашено, представља специфичну вредност Бачке. Истовремено, она може бити и ограничење. Поједини међунационални инциденти, нетолеранција и неразумевање појединаца могу негативно деловати на развој туризма у одређеним срединама и осећај слободе и сигурности туриста.

Код нас се тешко може говорити о целовитој и обједињеној понуди сеоског туризма, самим тим што је ова грана туризма код нас још увек у повоју. Јављају се појединачне активности у том правцу, где се само мањи број домаћинстава стидљиво укључио у ову допунску делатност. Ту треба тражити и део кривнице туристичких агенција које нису нашле за сходно да у оквир своје понуде уврсте и сеоску дестинацију већ дистрибуирају искључиво продукт хотела и саобраћајних предузећа, а не целовит туристички производ (Гарача, 2004).

Претходно наведена ограничења представљају утицаје који долазе из спољне средине. Међутим, за туризам изузетно значајна су и поједина психолошка ограничења. Постоје одређене групе посетилаца којима не прија лични контакт са домаћином и људима на селу. Радознали погледи локалног становништва, упоређивања и преиспитивања, неповерење, несигурност само су неки од психолошких фактора који могу одбити потенцијалног посетиоца.

Наведена ограничења развоја туризма у Бачкој представљају избор кључних ограничења развоја сеоског туризма, према мишљењима аутора. Постоји мноштво других, како суптилних тако и оних уочљивијих ограничења. Као највећу “опасност” развоју сеоског туризма, аутори ипак, наглашавају убрзану урбанизацију села. Урбанизација (материјална и духовна) потиरे различитост, као битну основу туристичког кретања из градских ка сеоским срединама. Туристи путују у различито да би видели, доживели, учествовали у нечему што им урбана средина не може пружити. Са друге стране, урбанизација, као “незауштављива сила”, попут ерозије, тежи да те различитости нивелише.

МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СЕОСКОГ ТУРИЗМА

Имајући у виду наведене могућности и ограничења за развој сеоског туризма могуће је издвојити неколико главних правца развоја сеоског туризма у Бачкој. На основу карактеристика појединих руралних амбијентата, могућих туристичких активности и на основу могућег интензитета рурално-туристичког искуства, аутори издавају пет карактеристичних рурално-туристичких искустава на простору Бачке.

Аутентично рурално-туристичко искуство на салашима. Салаше карактерише изолованост у односу на сеоска насеља и урбане центре. Изолованост им је омогућила да се „одупиру“ утицајима урбанизације, што им данас представља предност, посматрано из угла урбане популације. Задржана аутентичност омогућава наглашени доживљај самих активности које се могу практиковати на салашима. Поменуто аутентичност у многоме не нарушавају савремени стандарди живљења која су сада доступни на салашима. На основу наведеног, могу се издвојити две варијанте у оквиру овог модалитета сеоског туризма. Прва варијанта би искључивала већину савремених достигнућа (електрична енергија, водовод и друго), тако да би се могло говорити о својеврсној форми аскетског сеоског туристичког искуства. Друга варијанта би укључивала основне елементе савременог живљења, који ипак представљају неопходност за већину туристичке тражње. Пример за овај модел сеоског туризма у Бачкој може послужити „Салаш 137”, који се налази надомак Новог Сада. Салаш пружа праву панонску атмосферу,

с почетка прошлог века. На салашу нема ниједног новоизграђеног објекта, нема асфалта, модерног осветљења и других погодности модерног живота.

У наредном периоду треба очекивати даљи развој „салашарског“ туризма, имајући у виду досадашње позитивне примере развоја. Туризам на салашима представља најреалнији модалитет сеоског туризма и најјачи адут ове врсте туризма у Бачкој.

Непотпуно рурално-туристичко искуство у сеоским насељима. Сва насеља у Бачкој налазе се под утицајем снажне урбанизације и најезде неаутентичних архитектонских елемената. Урбанизација није само зашла у материјални, него и у културни ниво живота на селу тако да пружање туристичких услуга у домаћинствима (имањима) у оквиру сеоских насеља, има наглашену непотпуност рурално-туристичког искуства. Ако се и успе у намери да се креира аутентичност појединих стамбених јединица или целина, утицај окружујућег “деградираног” простора на аутентичност доживљаја биће значајан.

Реалан циљ развоја сеоског туризма у оквиру сеоских насеља је пружање услуга смештаја и других додатних услуга, док је укључивање туриста у пољопривредне активности још увек тешко остварљиво. Сеоска домаћинства која се баве пољопривредом, то раде на савремен начин, употребом модерних пољопривредних машина што доживљај чини мање аутентичним и занимљивим за туристичко представљање. Пољопривредне машине захтевају посебне просторије за њихово чување чија изградња нарушава типичан изглед сеоских дворишта. С друге стране, домаћинства која располажу значајним пољопривредним површинама, немају велику потребу за додатним приходом, јер им пољопривредна производња доноси довољна средства за живот. У том смислу, највећи интерес за туризам могу изразити она домаћинства која не располажу великим пољопривредним површинама и механизацијом, те им туризам може постати битан чинилац попуне буџета.

Као пример за овај модалитет сеоског туризма може се навести туристички комплекс “Краљевска препелица” у Дорослову. Комплекс чини неколико адаптираних старих кућа и додатни рекреативни садржаји. Иако се овде ради о предузећу које пружа туристичке слуге (првобитно ловни туризам), а не домаћин, комплекс је значајан као пример на кога треба да се угледају власници сеоских домаћинстава. Задржавање аутентичности простора за прихват туриста, уз омогућавање додатних садржаја, треба да буде узор сеоским домаћинствима која желе додатне приходе од туризма.

Интензивно манифестационо рурално-туристичко искуство. Како је већ наглашено, културна функција је битан чинилац рурално-туристичког искуства. Најинтензивнији вид туристичко-културне анимације могуће је остварити организовањем манифестација. На ограниченом простору и времену, посетиоцима се пружа интензиван визуелни, звучни и чулни доживљај сеоске културе и традиције. Манифестације са сеоским мотивима, привлаче и оне посетиоце који имају потребу за доживљајем руралног амбијента, а која није незадовољена због одређених ограничења. У смислу претходно наведеног, туристичке манифестације се могу јавити као компромисно решење. С једне стране, задовољавају жељу за сеоским амбијентом и културним доживљајем, а са друге, својим “инстант” деловањем анулирају ограничења (дужег) боравка на селу.

Неаутентично рурално-туристичко искуство псеудоруралних амбијената. Рурално-туристичко искуство могуће је доживети без локалних аутентичних компоненти. Међутим, иако то представља легитиман циљ туристичке привреде, коси се са основним принципима сеоског туризма. Уколико то није јасно уочљиво, посетиоцима је потребно нагласити када су у питању неаутентичне атрактивности.

Као пример овог модалитета сеоског туризма може се навести “Салаш 84”. Налази се на 10-ак километар од Новог Сада, у правцу Зрењанина. То је салаш само по називу. Чине га потпуно нови објекти пансион, ресторан, језерце са водопадима и други садржаји. Иако располаже одређеним карактеристикама традиционалне архитектуре Бачке, визуелно и функционално не одговара називу који носи.

Комбиновано туристичко искуство руралних амбијената. Комплексност туристичког искуства у смислу овог модела односи се на комбинацију два или више горе поменутих модела. Дobar пример би био боравак на салашу приликом посете сеоским туристичким манифестацијама. Комплексност туристичког искуства може се односити и на комбинацију различитих врста туризма. Пример комплексног туристичког искуства већ сада постоји у пракси, који се огледа кроз посету салашима туриста који првенствено пословно бораве у градовима.

Поменути модалитети представљају главне правце у којима ће се, имајући у виду карактеристичну ресурсну основу, развијати сеоски туризам у Бачкој. Њих не треба схватити као затворене целине, већ као системе који дозвољавају допуњавања, преплитања или увођење нових модалитета и као основу за формирање сеоских туристичких производа Бачке.

ЗАКЉУЧАК

Бачка располаже свим елементима од значаја за стварање туристичке понуде у оквиру својих руралних простора.

У оквиру природних могућности располаже квалитетним земљиштем које је основа за развијену пољопривреду делатност сеоског становништва. Воде и култивисани биљни и животињски свет употпуњавају богату природну основу. Пре свега се издвајају Дунав, Тиса, Криваја, група језера код Суботица, али и бројна мала вештачка језера. Шаролика национална структура становништва, делимично очувана сеоска архитектура, богатство сеоских манифестација („Дужијанца“, „Дани новог хлеба“, „Пчеса“, „Словачке народне свечаности“, „Фетивал мађарског музичког и фолклорног стваралаштва“, „Кобасицијада“ и друге) неки су од елемената јединствене понуде села у овом делу Србије.

Са друге стране, делују значајни ограничавајући фактори за развој сеоског туризма, од којих су најзначајнији: неодговарајућа или непостојећа материјална база за развој сеоског туризма, еколошка ограничења, социо-економска ограничења и демографска ограничења.

Табела 1. Главне могућности, ограничења и правци развоја (рурално-туристичка искуства) сеоског туризма у Бачкој

Table 1. Basic potentials, limitations and trends (rural tourist experiences) of rural tourism development in Bačka

Главне могућности	Главна ограничења
<ul style="list-style-type: none"> - употребна, естетска и психолошка равна равничарског простора - Дунав, Тиса, Криваја, група језера код Суботице и мања вештачка језера - пољопривредне културе, домаће и дивље животиње (ловни туризам) - старе панонске куће, салаше и групе салаша - манифестације са сеоским мотивима - шаролика етно-гастрономска традиција (еко и етно пијаце) 	<ul style="list-style-type: none"> - ограничења или непостојање материјалне базе - организациона ограничења - еколошка ограничења (Канал ДТД, загађење земљишта, естетско загађење) - социо-економска ограничења - психолошка ограничења
Могући правци развоја (рурално-туристичка искуства)	
<ul style="list-style-type: none"> - аутентично рурално-туристичко искуство на салашима - непотпуно рурално-туристичко искуство у сеоским насељима - интензивно манифестационо рурално-туристичко искуство - неаутентично рурално-туристичко искуство псеудоруралних амбијената - комбиновано туристичко искуство руралних амбијената 	

Очекивани правци развоја сеоског туризма могу се сконцентрисати око пет кључних рурално-туристичких искустава које нуди Бачка: рурално-туристичко искуство на салашима и у сеоским насељима, манифестационо рурално-туристичко искуство, рурално-туристичко искуство псеудоруралних амбијената и комбинована рурално-туристичка искуства.

Постојећа туристичка понуда на салашима и туристичке манифестације са руралним мотивима указују на могућност развоја и потребу постојања сеоског туризма у Бачкој. Различите особине руралног простора Бачке стварају бројне могућности комбиновања различитих садржаја у оквиру понуде сеоског туризма..

БИБЛИОГРАФИЈА

- Бајић, М. (1974), *Србобрански салаши*, Зборник радова ПМФ, Серија за географију, број 4, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад.
- Бугарски, Д. (1987), *Вештачка језера Војводине и њихов значај*, Зборник XII Конгреса географа Југославије, Савез географских друштава Југославије и Географско друштво Војводине, Нови Сад.
- Вранић, М. (1998), *Voјvodina, Serbia – Yugoslavia, tourist gide*, „М промет“, Нови Сад.
- Гарача, В. (2004), *Село Бебића Лука као потенцијална туристичка дестинација* – дипломски рад, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Гвоић, Љ. (2006а), *Бање у Србији* – тематска карта, Компанија „Новости“ а.д., Београд.
- Гвоић, Љ. (2006б), *Манастири у Србији* – тематска карта, Компанија „Новости“ а.д., Београд.
- Лашков, М. (1985), *Стање ловног туризма у САП Војводини*, Зборник радова ПМФ, Серија за географију, број 15, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад.
- Петровић, Н. (1995), *Сеоске куће у Бачкој, могућности туристичке презентације* – дипломски рад, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Ромелић, Ј. и Ђурчић, Н. (2001): *Туристичка географија Југославије*, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Станковић М, С. (2000), *Туристичка географија СР Југославије*, Завод за уџбенике и настава, Београд.
- Субић, Р. (2003), *Становништво општине Србобран*, Народна библиотека Србобран, Србобран.
- Томић, Е. (2001), *Компаративна анализа маркетинг активности сеоског туризма у НР Мађарској и Војводини* – магистарски рад, Департман за географију, туризам и хотелијерства, Нови Сад.
- Томић П. (1990), *Географска монографија Турије*, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Томић, П. и други. (2002), *Културна добра у туристичкој понуди Војводине*, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.